

Udgiver og redaktion:

NORDISK

HERPETOLOGISK

FORENING

Irisvej 8, 4600 Køge

5666 3023

E-post: nhf@worldonline.dk

WWW: <http://www.nhf.dk>

E-post: nhf@nhf.dk

FORMAND:

Henrik Graff

REDAKTØR:

Henrik Bringsøe

KASSERER:

Jan Grathwohl

Hvidovrevej 52 B, 1. tv.

2610 Rødovre

3670 1056

Danske Bank:

Nr. 3327 047795

BG Bank:

Nr. 802-0175

Postgirot:

Nr. 82 24 63-6 (Sverige)

Postbank:

Nr. 08061908715 (Norge)

Årligt kontingent: Kr. 280

Kommercielle annoncer:

Per Jørgensen, 4712 0202

Produktion & tryk:

Larsen & Rømer Grafisk

3670 0344

Oplag: 1300 eksemplarer

Forsiden:

I skoven ved Castello di Modanella i Toscana sad der pludselig en gulgrøn pil-snog, Coluber viridiflavus, på en lavthængende gren i et træ! Den har her netop indledt sin flugt!

Lidt herpetologi i sommerferien i Toscana

**A little herpetology during the summer
holidays in Tuscany**

Henrik Bringsøe

Irisvej 8, 4600 Køge. E-post: nhf@worldonline.dk

Det er ikke overraskende, at vi oftest får de mest storslåede og mangesidede feltoplevelser med krybdyr og padder i eksotiske lande temmelig fjernt fra Danmark, som jeg tidligere har berettet om fra f.eks. Fransk Guyana, Elfenbenskysten og Costa Rica, ligesom U.S.A. i den forbindelse også kan kaldes »relativt eksotisk« med lidt god vilje! Men her i bladet har vi også viderebragt interessante iagttagelser over den danske herpetofauna såsom padder på Bornholm og hugorme i Vestjylland. I denne artikel vil jeg kigge på et område, som vi kunne kalde den »gyldne middelvej«, nemlig Sydeuropa, som stort set enhver dansker har råd til at besøge, og som også åbner mulighed for gode herpetologiske oplevelser. Og som overskriften siger, så skal vi se nærmere på regionen Toscana i Italiens nordlige halvdel. Jeg vil her give nogle råd om, hvordan du kan få mest muligt ud af sådan en ferietur.

I slutningen af juli og begyndelsen af august 2002 tilbragte min hustru Aoi og jeg 14 dages ferie i Toscana. I alt i én uge var

vi på farten, idet vi kørte rundt i Toscana i en lejet bil og besøgte hist og her pæne naturområder. Syv andre dage (feriens midterste) tilbragte vi på vores hovedmål – et dejligt middelalderligt vinslot i fredfyldte og naturskønne omgivelser, hvilket er mit kerneområde i denne artikel.

Vejret var i løbet af de 14 dage meget behageligt og udmærket til at finde de fleste krybdyr i. Det var overvejende solskin og til tider lettere overskyet. Dagtemperaturen lå på omkring 23-28° C (men lidt koldere i højder over 600-700 meter og lidt regn deroppe), hvilket hverken var for koldt eller for varmt. Ved højere temperaturer skjuler dyrene sig meget. Varmen er netop en ulempe ved at rejse til middelhavslandene om sommeren, da det kan være så bagende varmt og tørt, at man ikke ser meget til krybdyr og padder. Ja, flere arter går endog i en sommerdvale, men det er mere udtalt i det allersydligste Europe og navnlig i Nordafrika og Mellemøsten. Derfor foretrækker jeg at rejse i disse lande om foråret, hvor

naturen er frodig og grøn. At foråret både er ynglesæson og det tidspunkt, hvor især krybdyrs organisme skal restituere efter en hård vinterdvale, er kun et ekstra plus, som gør det væsentligt lettere at iagttage dyrene. Det medfører, at jeg også anbefaler andre at rejse derned sydpå om foråret. Men på denne Toscana-tur i juli/august var klimaet som sagt godt.

Lokalitetsnumrene er vist på landkortet, fig. 1.

Castello di Modanella: Lokalitet 1

Dette er så navnet på det male-riske vinslot, som vi boede på i én uge, fra den 27. juli til den 3. august 2002. Det er nydeligt restaureret og har bibeholdt den oprindelige stil, lige fra det blev bygget fra 1100- til 1400-tallet. Det har faktisk karakter af en lille middelalderlandsby med bl.a. bondehuse og en kirke. Et udsnit af det er vist på fig. 2. Der er mulighed for at bo på vinslottet, hvilket vi var så heldige at kunne benytte os af. Skulle nogen have yderligere interesse i det, så findes der flere hjemmesider om Castello di Modanella; her er der to, hvoraf den første er vinslottets egen side, og den anden er et eksempel på en dansk side om det:

<http://www.modanella.com/>
http://www.in-italia.dk/initalia/default.asp?fpag=http%3A/www.in-italia.dk/initalia/resort_frame.asp%3FrID%3D107

Det ligger få km øst for byen Rapalano Terme, som igen ligger omkring 40 km øst for Siena, i retning af Perúgia. Castello di Modanella ligger naturligvis op ad vinmarker, som ikke indeholder nogen egentlig interessant natur. Men oppe bag vinslottet er der en pænt stor skov, der er attraktiv, da

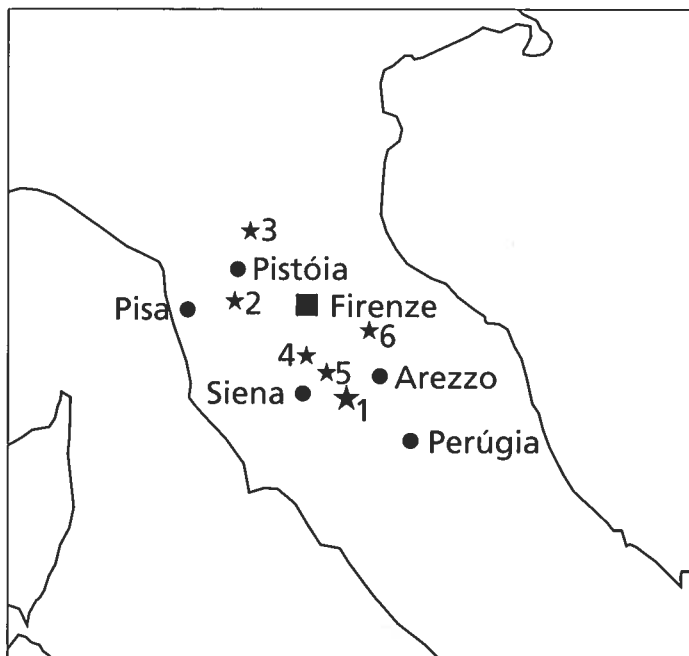

Fig. 1. Kort over området omkring Toscana i Italien, hvor de vigtigste byer og de 6 lokaliteter er markeret. Numrene for disse 6 lokaliteter, der er markeret med stjerner, henviser til beskrivelserne i teksten.

den ligger i et temmelig kuperet terræn, og den er samtidig lysåben med gode pletter, hvor krybdyr kan sole sig. Jorden er løs og sandet. I alt dækker vinslottets jorder 645 hektar.

Inden jeg går i gang med at fortælle om de enkelte arter, som jeg registrerede, så vil jeg da være ærlig og sige, at det kun var få arter, jeg formåede at finde, men jeg er måske også forvænt med at se mange arter på gode lokaliteter i Grækenland – for slet ikke at tale om mine eksotiske rejsemål som nævnt i indledningen. Og så var det også en ferie med flere andre prioriteter end herpetologi. Selv om det rent ud sagt var ganske almindelige arter, som jeg stødte på, så syntes jeg, at jeg fik herlige oplevelser med disse krybdyr og padder. Det er

i hvert fald en misforståelse, at det kun kan være interessant, når man finder sjældne og usædvanlige arter!

Endelig vil jeg sige, at da jeg omhyggeligt vendte sten, grene og rødder i skoven, stødte jeg på utroligt mange skorpioner – én dag fandt jeg 15-20 skorpioner! De var harmløse og ikke aggressive, dvs. nærmest at sammenligne med hvepse, hvad angår farlighed. Det var de små mørkebrune skorpioner af slægten *Euscorpius* og har tilhørt enten *E. flavicaudis* eller *E. italicus*.

Grønne frøer, *Rana* sp.

I et vandhul iagttog og fotograferede jeg grønne frøer, men de var ikke mulige at identificere. Dels var jeg ikke i stand til at fange dem, og dels var det uden

Fig. 2. Vinslottet Castello di Modanella beliggende ca. 40 km øst for Siena. Rundt omkring i det åbne landskab var der især mange ruinfirben (Podarcis sicula), vestlige smaragdfirben (Lacerta bilineata) og skrubbudser (Bufo bufo).

for parringstiden, så der lød ingen parringskald (der ellers kan bruges til at identificere arterne), men kun de mindre specifikke territorialkald. Desuden hersker der nærmest kaotiske tilstande blandt de grønne frøer i Italien, hvor der mangler et overblik over flere arter og hybrider eller kleptoner, der menes at forekomme i landet. Derfor tjener det næppe noget formål at komme nærmere ind på disse ellers sjove frøer her.

Her vil jeg dog tilføje, at det såkaldte kompleks af grønne frøer (f.eks. grøn frø *R. esculenta*, latterfrø *R. ridibunda* og den ikke-danske kortbenet

grøn frø *R. lessonae*) er elegante og hurtige frøer, som er spændende at studere om foråret i deres forskellige yngleaktiviteter. Men senere på året synes jeg, at de er svære at studere, for så bliver de sky og

svære at komme ordentligt i nærheden af.

Vandhullet med grønne frøer lå på en vinmark, men det var svært tilgængeligt, da det var dybt, og bredderne var stejle. Men oppe fra kronkanten kunne jeg på afstand iagttage og fotografere frøerne. Efter et kvarters venten i ro vænnede de sig nogenlunde til min tilstedeværelse, og jeg tilbragte en times tid dér, hvor jeg f.eks. så en frø fange og æde en bi eller stor flue.

Skrubbudse, *Bufo bufo*

Da jeg rodede på skovbunden og vendte sten og grene, fandt jeg to nyforvandlede skrubbudser, der var på størrelse med en

Fig. 3. En stålorm, *Anguis fragilis*, ligger ubevægeligt nærmest som en kugle i forfatterens hånd! Den var først blevet holdt i den hulning, som to lukkede hænder kan danne. Denne øgle blev fundet i skoven ved Castello di Modanella.

Fig. 4. En unge af vestligt smaragdфирben, *Lacerta bilineata* med en kropslængde på 30,5 mm. 6,0 mm hale er regenereret, hvilket tyder på, at den ikke har været helt ung, men derimod også må have haft en vis vækst af kroppen. Bemærk, at den har et lige antal lyse længdestriber, idet den midterste langs ryggraden mangler. Den stammer fra Castello di Modanella.

lillefingernegl. Som en kontrast iagttog vi en aften, da vi lige havde spist aftensmad udenfor, to velvoksne skrubtudser på græsplænen ud for vores hus på vinslottet. Græsset var dér veltrimmet og altid grønt, fordi der var et automatisk vandingsanlæg, der kørte i en periode om natten. Ved pumpen i et hul ca. en halv meter nede i jorden

fundt vi de to store tudser, der har været lidt over 10 cm lange. Det var simpelthen et ideelt sted for padder, da miljøet konstant var fugtigt og fyldt med

alle mulige gode hvirvelløse dyr, der holdt tudserne velnærede.

Vi kender skrubtudsen som vidt udbredt i Danmark og Ita-

Fig. 5. En prægtig han af ruinfirben, *Podarcis sicula*, fra Castello di Modanella. Man fornemmer, at struben er ensfarvet lys, hvilket adskiller ruinfirben fra murfirben.

Fig. 6. Et nærbillede af den gulgrønne pilsnog, *Coluber viridiflavus*, fra skoven ved Castello di Modanella. Den havde en total-længde på 108,8 cm, hvoraf 82,0 cm var kropslængde og 26,8 cm halelængde. På forsiden ses slangen i sit naturlige miljø.

således også bruge om murfirbenene fra Toscana – i hvert fald indtil videre!

Murfirbenene ved vinslottet var netop som her beskrevet for Toscana. De flotteste hanner lignede den, der er vist på fig. 9 fra Radda in Chianti.

De to vidtuddrevte, almindelige og meget variable firben-

arter i Italien, dvs. *P. muralis* og *P. sicula*, giver ofte anledning til misforståelser og fejlidentifikation. Men der findes navnlig én karakter, som er meget let at anvende i felten: *P. muralis* har et udbredt mønster af pletter på undersiden, især på struben. *P. sicula* er derimod ensfarvet lys på undersiden og struben.

Ruinfirben, *Podarcis sicula*

Jeg vil mene, at ruinfirbenet var den almindeligste og mest vidt udbredte øgle omkring Castello di Modanella. Vi kunne finde det stort set overalt, undtagen i selve skoven, hvor murfirbenet til gengæld dominerede. Der var således ruinfirben stort set overalt, hvor der var åbne og soleksponerede miljøer. Dvs. omkring vinslottet, på stenterrasser, i vinmarkerne mellem små dynger af sten (i vejkanter og markskel) og i en stor lysning inde i skoven.

Ruinfirbenene ved vinslottet havde en grågrøn til græsgrøn grundfarve med mørke mønstre (hunnerne var mest brunlige). På afslutningen af en af mine morgenløbeture bemærkede jeg en smuk grøn han på en mur ved selve vinslottet. Jeg fik hurtigt fat i mit fotoudstyr og vendte tilbage til muren. Med lidt tålmodighed lykkedes mig at fotografere det smukke

Fig. 7. Skoven ved Castello di Modanella var generelt lysåben. Her var murfirben (*Podarcis muralis*) talrigt, men jeg fandt også skrubtudse (*Bufo bufo*), stålorm (*Anguis fragilis*), vestligt smaragdfirben (*Lacerta bilineata*) og gulgrøn pilsnog (*Coluber viridiflavus*). Der var talrige små skorpioner af slægten *Euscorpis*.

Fig. 8. Den meget elegante og hurtige kobberskink (*Chalcides chalcides*), hvis forben og bagben er så stærkt rudimentære, at de er svære at ane på dette billede. Den blev fanget ved San Baronto, lokalitet 2.

firben, mens det stadig var sløvt, dvs. inden temperaturen blev for høj (fig. 5).

P. sicula er meget variabelt og er navnlig på en masse øer i Adriaterhavet inddelt i et utal af underarter. Det er svært at give et samlet overblik over disse underarter, da det er tvivlsomt, hvor mange der er gyldige. I Toscana, hvor vi opholdt os, henregnes ruinfirbenene normalt til *P. s. campestris*, der forekommer i størstedelen af Italiens fastland. Nominatformen, *P. s. sicula*, lever på det sydvestlige fastland. Ser vi Italien som en støvle, så finder vi *P. s. sicula* fra Rom og sydpå over støvlens vrist (i det tyrrenske område)

til støvlesnuden, men ikke på hælen og støvlens bagside.

Gulgrøn pilsnog, *Coluber viridiflavus*

Det herpetologiske højdepunkt på vinslottet var vores fund af

en gulgrøn pilsnog på en spadseretur i skoven! Det var den 2. august kl. 16.45, da solen stod temmelig lavt på himlen. Vi gik på en smal skovvej, der var meget ujævn og noget mudret. Til min overraskelse så jeg en snog, der sad på en ganske lavthængende gren! Den sad virkelig på vagt og var faktisk på vej videre ind mod den uvejssomme skovbund. Heldigvis havde jeg mit kamera om halsen – og det var skudklart. Uden tøven fik jeg »fyret« et par skud af, idet den for alvor fik indledt sin flugt, og så greb jeg slangen! Resultatet fremgår af forsidebilledet. Det var ingen let opgave, da jeg i min akavede stilling skulle passe på ikke at beskadige kameraet, og jeg skulle også sikre mig, at slangen ikke undveg. Da jeg nærmest lå ind gennem krattet og havde et usikkert greb i slangens bagkrop, tog Aoi mit kamera, så jeg selv kunne kravle videre ind i buskadset og bruge begge hænder til at fiske slangen ud! Den flotte gulgrønne

Fig. 9. En farvestrålende han af murfirben (*Podarcis muralis nigri-ventris*) fra bjergbiotopen ved Radda in Chianti (fig. 10). Man fornemmer den karakteristiske mørkplettede strube

pilsnog var dog ikke så aggressiv, som jeg tidligere havde oplevet med en gulgrøn pilsnog i det nordlige Toscana (beskrives længere nede i artiklen).

Efter et par minutter var der atter »ro i lejren«, og jeg kunne måle denne *C. viridiflavus*. Den havde en totallængde på 108,8 cm, hvoraf 82,0 cm var kropslængde (inkl. hoved) og 26,8 cm halelængde. Selv om slangen bestemt ikke kunne kaldes rolig, var den ikke så svær at fotografere, da jeg tålmodigt lagde den til rette på jorden (fig. 6).

Jeg har aldrig tidligere fundet en europæisk slange klatrende oppe i vegetationen, så den første tanke, der strøg gennem hovedet på mig, gik på de forskellige trælevende snoge, som jeg flere gange har oplevet i tropiske skove! Nu er det slet ikke nogen sensation at se en klatrende snog i Europa, men det var simpelthen en storslået oplevelse!

Jeg vil lige nævne, at der for øjeblikket ikke er 100% klarhed over navngivningen for gulgrøn pilsnog, idet Schätti et al. (1991) mener, at dens gyldige navn bør være *Hierophis viridiflavus*, men jeg ser nu stadig navnet *Coluber viridiflavus* brugt i mange sammenhænge, så derfor vil jeg indtil videre også forblive konservativ og holde mig til dette gamle navn!

Andre herpetologiske oplevelser i Toscana

Jeg vil nu nævne nogle eksempler på herpetologiske oplevelser fra andre lokaliteter end Castello di Modanella. De virker noget tilfældige og spredte, og det var de egentlig også!

Kobberskink, *Chalcides chalcides*, syd for Pistóia: Lokaltet 2

Den 25. juli havnede vi i et no-

get turistpræget område, hvor der ikke var så megen uforstyrret natur. Det var i en lille by San Baronto, der ligger ca. 15 km syd for Pistóia. Den følgende oplevelse udspillede sig godt 5 km øst for vores base i et stenet, opdyrket område mellem oliventræer, hvor jeg som sædvanlig gik og vendte sten, grene og diverse skrammel. Og så fandt jeg en *C. chalcides*, som jeg først lige vil præsentere.

Denne lille skink, som er vidt udbredt i Italien, Sydvesteuropa og Nordafrika, minder om en stålorm, der er udstyret med meget små for- og bagben. Men dens adfærd er helt anderledes, da den er særdeles hurtig, og den lever også i meget tørrere omgivelser. Typisk støder man på den, når man vender sten – også ser man bare en streg i luften, hvilket så har været en kobberskink, der flygtede ind mellem urter og klipper! Det var også nogenlunde på den måde, at jeg fandt en kobberskink, men jeg nåede dog at slå hånden ned over den, inden den nåede at komme væk. Desværre afkastede den halen. Efter et kvarters tid i en stofpose var skinken blevet mere medgørlig, og så fotograferede jeg den (fig. 8). Nu er jeg jo ikke specielt stolt af at skulle fremvise en skink, som jeg netop har provokeret til at smide halen, så jeg snød en anelse ved fotograferingen, idet jeg gik så tæt på, at man lige akkurat ikke kunne se, at det meste af halen var blevet smidt!

Gulgrøn pilsnog, *Coluber viridiflavus*, nord for Pistóia: Lokaltet 3

Fra vores base syd for Pistóia kørte vi den 26. juli op til et frodigt bjergområde nord for denne by. Det var både en dej-

lig natur og næsten turistfrit. Det undrede os, for vejene var også perfekte. Der var talrige murfirben (*Podarcis muralis*) – som ventet i dette frodige bjergmiljø. Ved idyliske bjergbække i skovene søgte jeg ihærdigt efter ildsalamandre, da jeg drømte om den specielle italienske underart *Salamandra salamandra gigliolii*, som jeg én gang tidligere har fundet i Italien (Bringsøe 2000). Men forgesves! Det er nu engang svært at finde de skjultlevende ildsalamandre på kommando! Som det fremgår af min artikel fra 2000, har jeg fundet mange ildsalamandre i Grækenlands bjerge. Men det er mit indtryk, at den specielle italienske underart af ildsalamander er mere sjælden og har mere spredte forekomster, end hvad vi ser for arten i Grækenland, hvilket nok er en væsentlig årsag til, at jeg denne gang ikke fandt nogle ildsalamandre.

Mellem byerne Collina og Spedaletto (små 20 km nord for Pistóia) gik vi i stedet lidt oven for skoven til en græseng med oliventræer. Her var der også en stendynge, hvoraf jeg vendte nogle store flade sten. Under én sten var der en flot *C. viridiflavus*, som det lykkedes mig at fange, selv om den var meget hurtig (som dens populærnavn siger) og bed vildt omkring sig. Den målte i alt 120,5 cm (90,5 cm + 30,0 cm). Jeg fotograferede naturligvis dette pragteksemplar talrige gange, men der er vist ingen grund til at vise billederne her, da dyret mindede om det fra Castello di Modanella. Det skete kl. 13 ved en lufttemperatur på 21° C.

Murfirben, *Podarcis muralis*, ved Radda in Chianti: Lokaltet 4

Den 31. juli begav vi os på en

udflugt nordvest for Castello di Modanella. Efter at have kørt 40-50 km kørte vi øst for Radda in Chianti et stykke op i bjergene (i retning af Monteverchi). Vi vandrede 3-4 km i nogle fugtige og kølige bjerge med blandingsskov af nåletræer og løvtræer. Vi befandt os ca. 700-800 meter over havet. Som forventet og som så ofte før iagttag vi flere murfirben. Der lever jo murfirben på talrige biotyper! Men jeg vil gerne præsentere firbenene fra dette sted, fordi mange havde en prægtig grøn grundfarve (fig. 9). Og biotopen fortjener også at blive vist (fig. 10), da f.eks. ruinfirben aldrig ville forekomme heroppe.

Ruinfirben, *Podarcis sicula*, ved Castello di Brolio: Lokaltet 5

Om morgenen den 3. august forlod vi vores faste tilholdssted gennem en uge, Castello di Modanella, og vi kørte små 30 km i en nordvestlig retning. Vi besøgte den store borg Castello di Brolio. Den var da et imponerende bygningsværk, men jeg begynder hurtigt at kede mig sådanne steder, så jeg gav mig til at kigge på ruinfirben, som holdt til på stensætninger, flisegeange og mure.

Ved et bed med smukke blå blomster var der ruinfirben, men nogle store flotte sværmerer flokkedes om de blå blomster. De var også interessante at iagttage, da de faktisk mindede om små kolibrier, idet de foran blomsterne stod stille og svirrede i luften, mens de med deres lange snabel sugede nektar. Denne dagaktive sværmerer er ikke til at tage fejl, da den hedder duehale eller på latin *Macroglossum stellatarum*, der bliver op til 2,4 cm lang og

har et vingefang på 5,0 cm. Ruinfirbenene viste nu meget stor interesse for disse fede lækre insekter, ja de virkede nærmest pjattede! De hoppede lidt rundt mellem de ret bløde planter, men var ikke specielt elegante i det element. Men alligevel var der et ruinfirben, der med stor kraft sprang op og greb en duehale, der var i færd med at suge nektar. Da den havde sikret sig et godt greb i sværmeren, slæbte den den op på en flisekant, hvor den havde langt bedre styr på situationen, og den fik bidt og rusket så meget i duehalen, at denne til sidst var ubevægelig. Men så kom der andre ruinfirben til, der var ude på at stjæle byttet! Den dygtige jæger lod sig imidlertid ikke snyde og spændede et par meter hen ad flisekanten, hvor den på et minuts tid fik slugt dette festmåltid! Jeg fik taget en lille billedserie og har vist ét af billederne her (fig. 11).

Det kan være både spændende og underholdende at sætte sig for at betragte en population af firben. Da jeg for adskillige år siden sad og kiggede på murfirben (*P. muralis*) i Sydgrækenlands bjerge, så og fotograferede jeg et eksemplar, der fangede og åd en anden sværmer, nemlig et ordensbånd, *Catocala* sp. (Bringsøe 1986).

Som tidligere nævnt adskiller *P. sicula* sig fra *P. muralis* ved den ensfarvede bug og strube, hvilket til dels fremgår af de i alt tre billeder af disse to arter.

Apenninsk frø *Rana italica* på Alpe di Catenáia: Lokaltet 6
Da vi havde muntret os med ruinfirbene på borgen Castello di Brolio kørte vi videre nordøstpå gennem flotte bjerglandskaber, og sidst på dagen nåede

vi op i bjergmassivet Alpe di Catenáia, hvor vi slog os ned i den lille landsby Beccia, der støder lige op til den sydvestlige udkant af Chiusi della Verna, der er hovedbyen på bjerget. Dette sted ligger ikke lige i nærheden af nogle store byer, men i fugleflugtslinje ligger det ca. 25 km nord for Arezzo og ca. 55 km øst for Firenze.

Da vi ankom den 3. august, var vejret lidt trist, og det dryppede lidt. Vi gik en god tur i den smukke løvskov med male-riske klippepartier, der stødte op til byen. Jeg ledte efter vandløb, men så ingen. Sådanne steder kunne der være chancer for at finde ildsalamandre. Næste formiddag skinnede solen lidt, og vi ville atter nyde denne natur. Jeg fotograferede ivrigt skoven, og da min hustru gik og småkadede sig, fik hun pludselig øje på en brun frø på skovbunden! Jeg var ovenud lykkelig over hendes fund! Ligesom vores tre danske arter var denne perfekt camoufleret mellem de visne blade, og den blev siddende musestille. Jeg gav mig god tid til at fotografere den, og den rørte sig stadig ikke (fig. 12). For at kunne foretage en sikker identifikation fangede jeg nu frøen. Struben afslørede straks, at det var en *Rana italica*, idet den var meget mørk med en lys midterstribe (fig. 13).

Den italienske art *R. italica* ligner meget *R. graeca* fra Balkan, og indtil for få år siden blev disse betragtet som værende én art uden underarter. Men så viste det sig, at der var forskelle i kropsdimensioner på hhv. *italica* og *graeca*, som fik Dubois (1985) til at forslå, at de var forskellige underarter. Dernæst fremkom flere resultater, der demonstre-

Fig. 10. Den kølige og fugtige bjergbiotop nær Radda in Chianti (lokalitet 4), hvor der levede talrige murfirben (*P. muralis*) i brændestablerne. Vi så også disse firben på de levende træstammer i lav højde. Her ville der aldrig leve ruinfirben.

rede, at de genetisk var meget forskellige, så de skulle anerkendes som gode arter (Picariello et al. 1990).

Det er let at skelne *R. italica* fra Italiens andre *Rana*-arter ud fra mønstret på struben, som er mørk med en tydelig lys midterstribe. Denne tegning besidder »balkan-arten« *R. graeca* imidlertid også. De to arter ligner hinanden, men *R. italica* er mindre end *R. graeca* og har et

spinklere hoved med en smalere snude samt en mindre fodrodsknude. Men det er meget svært at se disse forskellige, hvis man ikke foretager detalje-

rede målinger og står med begge arter i hånden! Men i felten vil disse ligheder ikke give problemer, for de to arter har helt adskilte udbredelser.

Fig. 11. Et ruinfirben (*Podarcis sicula*) har fanget en stor duehale (*Macroglossum stellatarum*), som det her er ved at sluge. Dette skue udspillede sig ved borgen Castello di Brolio, lokalitet 5.

Fig. 12. En velcamoufleret apenninsk frø, *Rana italica*, på skovbunden på bjerget Alpe di Catenáia (lokalitet 6). Arten lever normalt ved rivende bjergbække, men levede langt fra frit vand.

R. italica er i lighed med *R. graeca* knyttet til bjergbække med ofte stærkt strømmende vand. I Grækenland har jeg talrige gange fundet *R. graeca* på den biotop om foråret i april-maj. Der har på det tidspunkt ofte været haletudser, men kun sjældent æg. Det menes, at de fleste voksne forbliver ved vandløbet om sommeren, men til tider findes de langt fra vandløb. Det er mit indtryk, at *R. italica*'s levevis om sommeren er dårligere kendt. Men finde-stedet for »min« *R. italica* lå i hvert fald mindst ½ km fra nærmeste vandløb og antyder, at arten kan vandre langt fra vandløbet om sommeren.

R. italica har endnu intet anerkendt dansk populærnavn. Navnet »italiensk frø« er alle-

rede optaget af *R. latestei*, der lever i Norditaliens alper. Derimod er *R. italica* direkte knyttet til Italiens langstrakte bjergkæde Apenninerne, så derfor foreslår jeg, at »apenninsk frø« kunne være det rette navn, idet den på italiensk hedder således.

En ny bog: »The Lizards of Italy and Adjacent Areas« af Corti & Lo Cascio (2002)

Med en artikel som denne, der er koncentreret omkring øgler i Italien, finder jeg det naturligt at lade den ledsage af nogle ord om denne nye bog, som netop dækker samme emne. Jeg havde megen fornøjelse af bogen både før, under og efter turen til Toscana. Den giver et

godt overblik over og en tilstrækkeligt detaljeret behandling af de i alt 27 øglearter, der lever i det areal, der kaldes »Italien og tilstødende områder«. Hermed forstås selve det politiske Italien, Corsica (en fransk ø), øriget Malta (selvstændig stat) og Istrien (hører til Kroatien og Slovenien). De 27 arter fordeler sig på 4 gekkoer, 1 kamæleon, 2 stålorme, 17 egentlige firben og 3 skinker.

Der er 6 arter, der er endemiske for dette »storitalienske område«, dvs. de lever ingen andre steder i verden. De er alle egentlige firben af familien Lacertidae. Som et par eksempler kan jeg nævne det ganske lille og sky dværgkølfirben, *Algyroides fitzingeri*, som kun forekommer på og omkring

Corsica og Sardinien. Vi har også tyrrhensk klippefirben, *Archaeolacerta bedriagae*, der lever i samme geografiske område. Men dets nærmeste slægtninge findes i Spanien og på Balkanhalvøen, hvilket skaber tankevækkende zoogeografiske problemstillinger.

Og så har vi en syvende art, som også har en meget begrænset udbredelse, der langt overvejende ligger i det her omhandlede område. Det er Europas mindste gekko, bladfingergekkoen, *Euleptes europaea* (kaldtes tidligere *Phyllodactylus europaeus*), og den er knyttet til det tyrrhenske område, hvilket vil sige Corsica, Sardinien og et lille bælte på og omkring det nordvestitalienske fastland. Desuden findes den på nogle kystnære sydfranske øer og et enkelt sted på Sydfrankrigs fastland.

Bogen *The Lizards of Italy and Adjacent Areas* har et solidt billedmateriale (94 billeder), hvilket er særligt gavnligt, når man i felten står over for meget variable arter som f.eks. murfirben og ruinfirben. Men det har åbenbart ikke været helt let for de to forfattere og forlaget at skaffe det ønskede billedmateriale, fordi en del af billederne må siges at være for uskarpe. Det er positivt, at der er sat lokalitetsbetegnelser i billedteksterne, så vi kan se, hvor de afbillede dyr stammer fra. Men mange af dyrene stammer fra lokaliteter, der ligger uden for bogens geografiske område, hvilket nok kunne være undgået ved at søge blandt et bredt udsnit af herpetologer med Italien som virkeområde.

Men alt i alt finder jeg bogen meget anbefalelsesværdig. Hvis årets sommerferie skal lægges i Italien eller tilstødende regio-

ner, så bør du afgjort tage denne gode bog på 165 sider med i håndbagagen. Den vil give dig et udmærket fundament, når du gerne vil vide lidt om de øgler, som du ser på turen.

Den kan købes for € 27,80 hos f.eks. den tyske specialboghandel Chimaira, som jeg tidligere har nævnt. Deres hjemmeside hedder www.chimaira.de og de har emailadresse frog-book@aol.com

Anden litteratur om italiensk herpetologi: Der findes en oversigt over Toscanas herpetofauna (Corti et al. 1991), men den er altså kun en oversigt, som skal suppleres af en god felthåndbog! Et par gode, men 20 år gamle, småartikler om krybdyr og padder i Toscana (dog specielt regionens vestlige del) kan findes i det tyske tidsskrift Herpetofauna (Schwarzer et al. 1982, Epperlein et al. 1983).

6 gode rejsetips

Stort set alle har råd til at rejse til Sydeuropa. Jeg hører til spørgsmål om, hvordan man får set flest krybdyr og padder. Det afhænger af et væld af faktorer, og der kan skrives længere rejsehåndbøger om det emne! Men jeg vil alligevel prøve at give nogle overordnede råd, hvoraf nogle af dem allerede er nævnt ovenfor.

1. Rejs om foråret!

Middelhavslandende har vinterregn og tørke om sommeren. Sommeren er ofte knastør og kedelig, og krybdyrene er enten sky og lynhurtige eller endog gået i en sommerdvale! Foråret er derimod grønt og smukt og har i reglen behageligt vejr. Om foråret er dyrene

mere sløve, men alligevel paringsaktive og kan være mere fremme.

2. Opsøg rig natur

Selv uden for storbyer kan der inden for få km være store forskelle på, hvor gode områderne er, hvad angår herpetologi. I Toscana oplevede jeg f.eks. at bjergene 15 km syd for Pistóia var ret tæt befolkede, havde mange turister og ikke så mange gode steder med krybdyr og padder. Men 15-20 km nord for Pistóia var det mere frodigt, og der var næsten ingen turister, selv om der var fine asfalterede veje – og så var der flere krybdyr!

Prøv at finde disse pæne områder på kort og i bøger. Naturskønne vejstrækninger er på landkort ofte trukket op med grønt. Det er naturligvis en fordel at være så mobil som muligt, dvs. med adgang til f.eks. bil eller knallert.

Men visse ekstensivt dyrkede landbrugsområder kan f.eks. huse rottesnoge (*Elaphe*) pga. de mange mus og rotter.

3. Hårdt arbejde!

Selv om vi er herpetologer, så har vi unægtelig forskellige mål med vores ferierejser! Nogen bruger megen tid i felten, andre bruger knapt så megen. Men når nogle finder mange forskellige krybdyr og padder, så hænger det ofte sammen med, at de bruger megen tid i felten – og ofte både dag og nat. Ergo: Jo mere tid du bruger, desto flere dyr finder du!

OK, det er nok noget simplificeret, idet f.eks. erfaring i felten også spiller en vigtig rolle. Og lidt held er da også rar!

Jeg vil lige tilføje, at jeg selv holder meget af at bo direkte i naturen, f.eks. i et lille telt, hvor

dette måtte være muligt, dvs. langt fra alfarvej. Det giver en meget intens oplevelse af alt, hvad der foregår i naturen, og det gør det let at lede og kigge på alle tider af døgnet. Men om man synes om det, vil også være en smagssag. Nu skal jeg ikke lægge skjul på, at min bedre halvdel ikke rigtigt deler min begejstring for dette vildmarksliv, så den slags ferier praktiserer vi ikke så meget mere!

4. Kontakter med lokal-kendskab

Herpetologer og andre naturinteressererede med et godt lokal-kendskab til dit rejsemål er guld værd! De kan dele ud af deres erfaringer fra området og forebygge, at du begår samme dumheder, som de sikkert har begået. Der vil altid være steder, der er kedelige og skuffende, mens andre bare er rigtigt spændende. Den slags kan man ikke altid læse sig til. Det kan have sin charme at færdes som en slags opdagelsesrejsende, selv om uberørt natur er en saga blot i Sydeuropa. Men du skal regne med, at du finder de mest spændende steder, hvis du kan drage fordel af andres nyttige erfaringer.

5. Gode landkort

Det bringer mig over til at anbefale at skaffe gode og detaljerede kort. Man kan enten købe dem i Danmark (f.eks. i Nordisk Korthandel i København) eller på bestemmelsesstedet. De kan være billigere i udlandet, men at tage af sted uden kort kan blive gambling!

6. Bøger

Gode felthåndbøger over krybdyr og padder i det pågældende land eller område er vigtigt.

Den gode gamle bog »Krybdyr og padder i Europa« af Arnold og Burton (1978) skal fremhæves. Den er altid god at have med på ture i Europa. Der findes også fine udenlandske bøger, navnlig tyske.

Egentlige rejsehåndbøger bør også finde en plads i baggen. Der findes faktisk også flere udmærkede tyske rejsehåndbøger, som bl.a. Chimaïra sælger. De giver gode tips om naturen i de enkelte lokalområder.

God tur!

Fotos: Henrik Bringsøe

LITTERATUR

- Amann, T., Rykena, S., Joger, U., Nettmann, H. K. & Veith, M. 1997. Zur artlichen Trennung von *Lacerta bilineata* Daudin, 1802 und *L. viridis* (Laurenti, 1768). *Salamandra* 33(4): 255-268.
- Arnold, E. N. & Burton, J. A. 1978. Krybdyr og Padder i Europa. G. E. C. Gads Forlag, København. 270 pp.
- Blosat, B. 1997. Morphometrische und ökologische Feldstudien an Reptilien im Bergischen Land (Nordrhein-Westfalen) – I. Blindschleiche (*Anguis f. fragilis* Linnaeus, 1758). *Salamandra* 33(3): 161-174.
- Bringsøe, H. 1986. A check-list of Peloponnesian amphibians and reptiles, including new records from Greece. *Ann. Mus. Goulandris* 7(1985): 271-318.
- 2000. Portræt af et godt terrariedyr: Ildsalamander, *Salamandra salamandra*. Nord. Herpet. Foren. 43(5): 113-124.
- Brückner, M. & Düring, A. 2002. PCR-RFLP: Eine schnelle und preisgünstige biochemische Methode zur Artgrenzen-Erkennung im *Lacerta viridis/biline-*

ata Komplex. In: Elbing, K. & Nettmann, H.-K. (Hrsg.): Beiträge zur Naturgeschichte und zum Schutz der Smaragdeidechsen (*Lacerta* s. str.). *Mertensiella* 13: 40-44.

- , Klein, B., Düring, A., Mentel, T., Rabus, S. & Soller, J. T. 2002. Phylogeographische Analyse des *Lacerta viridis/bilineata* Komplexes: Molekulare Muster und Verbreitung. In: Elbing, K. & Nettmann, H.-K. (Hrsg.): Beiträge zur Naturgeschichte und zum Schutz der Smaragdeidechsen (*Lacerta* s. str.). *Mertensiella* 13: 45-51.
- Corti, C. & Lo Cascio, P. 2002. The Lizards of Italy and Adjacent Areas. Edition Chimaira, Frankfurt am Main. 165 pp.
- , Nistri, A., Poggesi, M. & Vanni, S. 1991. Biogeographical analysis of the Tuscan herpetofauna (Central Italy). *Rev. Esp. Herp.* 5(1990): 51-75.
- Dubois, A. 1985. Notes sur les Grenouilles brunes (groupe de *Rana temporaria* Linné, 1758). IV. Note préliminaire sur *Rana graeca* Boulenger, 1891. *Alytes* 4(4): 135-138.
- Epperlein, C., Kühnel, K.-D. & Schwarzer, U. 1983. Bemerkungen zur Herpetofauna der Toskana – Teil 1: Die Amphibien. *Herpetofauna* 5(22): 11-13.
- Gruschwitz, M. & Böhme, W. 1986. *Podarcis muralis* (Laurenti, 1768) – Mauereidechse. In: Böhme, W. (Hrsg.): Handbuch der Reptilien und Amphibien Europas. Band 2/II, Echsen (Sauria) III. AULA-Verl., Wiesbaden, pp. 155-208.
- Keller, M. & Vassilakaki, M. 2002. Differenzierungsmuster bei Smaragdeidechsen (*Lacerta bilineata* und *L. viridis*) aus Italien und Griechenland: erste Ergebnisse multivariater Analysen von Pholidosemerkmalen. In: Elbing, K. & Nettmann, H.-K.

Fig. 13. Her ses struben af *Rana italica* fra fig. 12. Den adskiller sig fra andre italienske brune frøer ved at være meget mørk og med en lys midterstribe.

(Hrsg.): Beiträge zur Naturgeschichte und zum Schutz der Smaragdeidechsen (*Lacerta s. str.*). Mertensiella 13: 69-77.

Picariello, O., Scillitani, G. & Crerella, M. 1990. Electrophoretic data supporting the specific rank of the frog *Rana graeca italica* Dubois, 1985. Amphibia-Reptilia 11(2): 189-192.

Rykena, S., Nettmann, H.-K. & Günther, R. 1996a. Westliche Smaragdeidechse – *Lacerta bilineata* Daudin, 1802. In: Günther, R. (Hrsg.): Die Amphibien und Reptilien Deutschlands. Gustav Fischer Verl., Jena, pp. 558-566.

–, & – 1996b. Smaragdeidechse – *Lacerta viridis* (Laurenti, 1768). In: Günther, R. (Hrsg.): Die Amphibien und Reptilien Deutschlands. Gustav Fischer Verl., Jena, pp. 566-580.

Schätti, B., Stimson, A. F. & Henle, K. 1991. Case 2675. *Natrix gemonensis* Laurenti, 1768 (currently *Coluber gemonensis*), *Coluber viridiflavus* Lacépède, 1789 and *Coluber helveticus* Lacépède, 1789 (currently *Natrix natrix helvetica*): proposed conservation of the specific names. Bull. Zool. Nom. 48(1): 50-52.

Schwarzer, U., Epperlein, C. & Kühnel, K.-D. 1982. Bemerkungen zur Herpetofauna der Toskana – Teil 1: Die Reptilien. Herpetofauna 4(20): 17-20.

Smith, M. 1951. The British Amphibians & Reptiles. Collins, London. xiv + 318 pp.

Fotos: Henrik Bringsøe

Summary. Scattered herpetological observations in Tuscany, Italy, from the period 25 July through 4 August 2002 are reported. Emphasis is put on a one week stay at the château Castello di Modanella (locality no. 1, Fig. 1). The following species were observed around the château and in an open forest: Green frogs (*Rana* sp.), *Bufo bufo*, *Anguis fragilis*, *Lacerta bilineata*, *Podarcis muralis*, *P. sicula* and *Coluber viridiflavus* (frontcover, Figs. 2-7). A remarkable posture was observed in *A. fragilis* as a specimen was held in two closed hands (forming a »hollow«) for about 1 minute. Held in one open hand afterwards, it remained in a ball-like position for 3-4 minutes (Fig. 3). It is interpreted as merely an extreme degree of inactivity. This habit was not recorded by Blosat (1997).

Another hitherto unpublished case where *A. fragilis* in Denmark exhibited the same posture, is also mentioned.

Only one *L. bilineata* was captured, a young of SVL 30.5 mm on 31 July. But since 6.0 mm of the tail length was regenerated (Fig. 4), the specimen was not newly hatched, but it may have had a SVL of some 28 mm at hatching. *P. muralis* and *P. sicula* proved abundant in the area, however, *P. muralis* lived in relatively shaded and cool habitats whereas *P. sicula* occurred in more open habitats.

One *C. viridiflavus* was found climbing in low branches of a tree along a small dirt road in the forest (see frontcover).

Chalcides chalcides was recorded in San Baronto, approx. 15 km south of Pistóia (locality 2). One *C. viridiflavus* was captured 20 km north of Pistóia (locality 3).

At the castle Castello di Brolio (locality 5) *P. sicula* was photographed while catching and eating a big moth, *Macroglossum stellatarum* (Fig. 11).

One adult *Rana italica* was observed in a forest at least 500 m away from any stream (Figs. 12-13), near Chiusi della Verna on Alpe di Catenáia (locality 6).

The new book »The Lizards of Italy and Adjacent Areas« by Corti & Lo Cascio (2002) is also reviewed. In general it is considered useful for all herpetologists going to Italy or working with Italian lizards.

Eventually, six brief hints for herpetologists traveling in the Mediterranean are provided.